

پایه‌ها و چشم‌اندازهای توسعه در ترکیه

مصطفی غفاری

«سیمیت‌سرای» (Simit Sarayı) برای آن‌ها که از استانبول دیدن کرده‌اند، نامی آشناست؛ یک شیرینی‌سرای زنجیره‌ای که بخش کافی‌شاپ آن پاتوقی فرهنگی برای بومیان و گردشگران است. در شعبه‌ای از سیمیت‌سرای که پایین‌تر از میدان تکسیم در مرکز شهر استانبول واقع شده، فرصت‌گپ و گفت‌با یک دانشجو روزنامه‌نگار ایرانی دست داد. گذشته از تجربه سال‌ها اقامت در ترکیه و زندگی با همسری ترک‌تبار و پیگیری رشته دانشگاهی مرتبط، به «فرشید پیروز نیا» کمک‌نموده تا از زیرویم «توسعه» و «اسلام‌گرایی» در ترکیه روایتی نزدیک ارائه کند. متن زیر بر پایه اطلاعات و تحلیل‌های وی و نیز مشاهدات میدانی گروه همکاران خراسان تهیه و تنظیم شده است.

«توسعه آموزشی» و «توسعه رسانه‌ای»، دو پایه فرهنگی مهم برای توسعه پایدار و همه‌جانبه هر کشور به‌شمار می‌روند. آنچه در دوران جدید در غرب اتفاق افتاد نیز چیزی از همین جنس بود. نخست اندیشه‌هایی نو تولید شد، به دنبال آن نظام آموزشی دگرگونی گردید و سرانجام اندیشه‌های تازه به واسطه اختراع دستگاه چاپ و به‌وسیله رسانه‌هایی مانند روزنامه‌ها گسترش یافت. این الگو را می‌توان در بسیاری از مراحل تاریخی و مناطق جغرافیای دیگر نیز مشاهده کرد و ترکیه نیز از این قاعده مستثنی نیست. در حالی که رشد اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر چشم‌گیر بوده است، رشد فرهنگی آن که آرام‌تر و کم‌شتاب‌تر بوده، کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

در یافتن اهمیت توسعه فرهنگی به عنوان زیربنای دیگر ابعاد توسعه، به یافتن پاسخ یک پرسش مهم در ذهن رصدکنندگان تحولات سال‌های اخیر ترکیه نیز کمک خواهد کرد: پوشیده نیست که اسلام‌گرایان ترک برای قرار گرفتن در رأس هرم قدرت سیاسی، مانع بزرگی همچون ارتش را در پیش روی خود داشته‌اند. زیرا در چند دهه گذشته هرگاه اسلام‌گرایان ترک در آستانه قدرت‌یابی سیاسی بوده‌اند، ارتش این کشور علیه آن‌ها مقاومت و اقدام کرده است. اما در چنین شرایطی اسلام‌گرایان چگونه توانسته‌اند خود را به سطوح بالای قدرت برسانند؟ فرشید پیروز نیا در این باره می‌گوید: «اسلام‌گرایان هنوز هم با ارتش کنار نیامده‌اند اما به‌زور هم که شده با هم روی یک صندلی می‌نشینند! در سال‌های اخیر بخشی از بدنه ارتش را اسلام‌گرایان شکل داده و به درون سازمان آن نفوذ کرده‌اند. البته تلاش‌هایی برای کودتا علیه دولت حزب عدالت و توسعه صورت گرفت اما طرح آن به وسیله یک روزنامه‌نگار جوان به دست آمد و افشا شد.»

توسعه آموزشی و رسانه‌ای

با وجود روی کار آمدن دولت اسلام‌گرای حزب عدالت و توسعه در ترکیه، آموزش دینی در مدارس دولتی این کشور -در چهارچوب کتب دینی و برنامه آموزشی- همچنان ممنوع است. از این رو برای کسب هرگونه آموزش دینی

باید به مدارس ویژه‌ای که زیر نظر مؤسساتی شناخته‌شده قرار دارند، مراجعه نمود. مهم‌ترین و شاید بزرگ‌ترین و گسترده‌ترین شبکه آموزش دینی در ترکیه، مجموعه مدارس «امام خطیب» و «فاتح» است که به پیروان «فتح‌الله گولن» رهبر رهبر فکری و عملی «نورسی‌ها»ی ترکیه وابستگی دارد. «رجیب طیب اردوغان» و گروه اسلام‌گرایان همراه وی که هم‌اکنون دولت ترکیه را در دست دارند نیز از مریدان «فتح‌الله گولن» به‌شمار می‌روند. این مجموعه به واسطه این دستگاه آموزشی و فرهنگی گسترده خویش که در خارج از این کشور نیز شعبه‌ها و مراکز فعالی دارد، قدرت اقتصادی و سیاسی فراوانی نیز در اختیار دارند؛ البته اسلام‌گرایان ترک همگی از فارغ‌التحصیلان مدارس و مراکزی مانند امام خطیب و فاتح نیستند اما پیوندهای مستحکمی با این شبکه دارند.

از سوی دیگر سالانه در همه‌جای دنیا جشنواره‌های زبان ترکی برگزار می‌شود و با استقبال درخور توجهی مواجه می‌شود. در یکی از آخرین موارد، ۱۲۴ کشور در طرح آموزشی جشنواره سالانه آموزش زبان ترکی شرکت کردند. ترکی استانبولی هم‌اکنون از سوماتی تا آمریکا در همه‌جا معرفی و بر روی آن سرمایه‌گذاری می‌شود. نورسی‌ها خود در این راه پیشگام بوده‌اند؛ زیرا به‌خوبی می‌دانستند هر کجا زبان ملتی برود، اندیشه و فرهنگ آن نیز خواهد رفت.

از سال ۱۹۹۲ فعالیت‌های رسانه‌ای اسلام‌گرایان نیز وارد مرحله تازه‌ای شده است. آن‌ها با استفاده از نیروهای آموزش‌دیده خویش و بهره‌گیری از توان اقتصادی خود توانسته‌اند پایگاه‌هایی رسانه‌ای برای خویش دست و پا کنند. برای نمونه آن‌ها امتیاز «روزنامه استار» را در اختیار گرفته‌اند. امتیاز رسانه‌های دیگری مانند روزنامه و شبکه تلویزیونی و ماهواره‌ای نیز در این سال‌ها به اسلام‌گرایان تعلق گرفته است.

چشم‌اندازها و راهبردها

اگرچه بیشتر اسلام‌گرایان امروزی که در ترکیه قدرت یافته‌اند خود را مرهون و مدیون «تجمل‌الدین اربکان» می‌دانند اما خود اربکان با این شاخه از شاگردان خود میانه‌چندان صمیمی‌ای نداشت. او آشکارا تندروتر از اسلام‌گرایان کنونی ترکیه بود؛ اما تلقی اسلام‌گرایان کنونی این است که با «مدارا» بیشتر و آسان‌تر به چشم‌اندازهای خویش خواهند رسید. البته منطق مدارا سرانجام به دوراهی انتخاب میان دوست و دشمن خواهد رسید. مثلاً ترک‌ها مجبور خواهند بود میان ایران و ایالات متحده یکی را انتخاب کنند؛ و به نظر می‌رسد با توجه به شرایط اقتصادی و مدل توسعه‌ای که دولت کنونی در پیش گرفته است، انتخاب آن‌ها روشن خواهد بود.

اسلام‌گرایان ترک هرگونه تلاش برای احیای امپراتوری عثمانی را بارها تکذیب کرده‌اند اما چشم‌انداز آن‌ها را می‌توان نوعی هدف‌گذاری برای قدرت‌یابی منطقه‌ای -جهانی دانست: «آن‌ها می‌خواهند خود را در دنیا مطرح کنند و حرفی برای گفتن داشته باشند. در چشم‌انداز آن‌ها استانبول در سال ۲۰۲۳ باید بهترین شهر دنیا از نظر فرهنگ و اقتصاد مبتنی بر گردشگری باشد و حدوداً یک دهه بعد از آن نیز ترکیه باید در میان چهار کشور اول اقتصاد جهان قرار داشته باشد.